

СЕКЦІЯ 5 РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.42:334

Прохорчук С.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку й аудиту
Міжнародного університету бізнесу і права

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню інноваційного потенціалу України. Проаналізовано сучасний стан та тенденції його розвитку. Визначено кількісні показники, що характеризують наукову і науково-технічну діяльність в Україні та проведено порівняння з відповідними міжнародними показниками. Визначено і систематизовано основні проблеми розвитку інноваційного потенціалу та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, науковий кадровий потенціал, інноваційно-активні підприємства, нові технології, передові технології.

Прохорчук С.В. ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ УКРАИНЫ: СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ

Статья посвящена исследованию инновационного потенциала Украины. Проанализированы современное состояние и тенденции его развития. Определены количественные показатели, характеризующие научную и научно-техническую деятельности в Украине, и проведено сравнение с соответствующими международными показателями. Определены и систематизированы основные проблемы развития инновационного потенциала и предложены пути их решения.

Ключевые слова: инновации, инновационный потенциал, научный кадровый потенциал, инновационно-активные предприятия, новые технологии, передовые технологии.

Prokhorchuk S.V. INNOVATIVE POTENTIAL OF UKRAINE: STATE, TRENDS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT

The article investigates the innovation potential of Ukraine. The current state and development trends. Quantitative indicators characterizing scientific and scientific-technical activities in Ukraine and conduct comparable to relevant international figures. Defined and systematized the main problems of development of the innovation potential and the ways of their solution.

Keywords: innovation, innovation potential, scientific human resources, innovation active enterprises, new technologies and advanced technologies.

Постановка проблеми. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки можливе тільки на основі підтримки і розвитку інноваційного потенціалу господарюючих суб'єктів на внутрішніх і зовнішніх ринках вироблених товарів і послуг, що надаються. У цих умовах для України надзвичайно актуальним стає розробка моделі економічного зростання з урахуванням змін зовнішнього середовища, стратегічною метою якої є реалізація наявних конкурентних переваг з використанням модернізації технологічних процесів.

Оцінка і формування інноваційного потенціалу господарюючих суб'єктів на регіональному рівні управління повинні здійснюватися на основі моніторингу та створення єдиної інформаційної бази, які забезпечать чітку координацію діяльності всіх учасників програми щодо структурної перебудови виробничих ланцюжків з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності. Реалізація конкурентних переваг регіонів дає змогу здійснити модернізацію перспективних галузей промисловості. Трансфер інноваційних технологій із наукомістких в інші сектори економіки забезпечить формування ефективних сегментів господарської діяльності. Досягнення науково-технічної революції, інформаційно-комунікаційні технології, що формують електронний уряд, є фундаментальними передумовами для підвищення результативності інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів.

Підтримка регіонального інноваційного потенціалу повинна бути спрямована на розвиток національ-

ної моделі української економіки, формування внутрішнього ринку, зростання якості товарів і послуг, що визначає актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі дослідженню змісту інноваційного потенціалу регіону та визначенню його складових присвячені роботи як вітчизняних учених – Д. Богині, А. Гальчинського, В. Гесць, Н. Гончарової, Г. Добрава, М. Долішнього та ін., так і іноземних учених – П.С. Маковеевої, М.В. Шарко, І.Т. Балабанова, А.А. Масалова, А.Г. Крайнева, Р.А. Фатхутдінова.

Постановка завдання. Незважаючи на наукову значущість робіт зазначених авторів, питання щодо розвитку інноваційного потенціалу не досліджені в повній мірі. Метою даного дослідження є узагальнення теоретичних підходів до визначення механізмів розвитку інноваційного потенціалу регіону в рамках розроблення моделі його інноваційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність інноваційної моделі розвитку зумовлюється стрімким зростанням впливу науки та нових технологій на соціально-економічний розвиток, що відбувся протягом останніх 20-30 років. Нові технології докорінно і швидко змінили структуру світової економіки. Виявилось, що неспроможність країни здійснити структурну перебудову економіки відповідно до нового технологічного укладу (чи зволікання з цим) не просто гальмує її розвиток, але й призводить до економічної деградації і відсуває її на периферію світових економічних процесів.

Формування інноваційної економіки потребує значних фінансових ресурсів, тому переваги від застосування інноваційної моделі отримали перш за все багаті країни. Для економік, що розвиваються, досягнення цих переваг залежить від ефективності їхньої спеціальної інноваційної політики проривного типу, що полягає в дієвому державному стимулюванні прогресивної структурної перебудови економіки та реформуванні сфер освіти, науки, інноваційної діяльності на основі наявного науково-технічного потенціалу та з урахуванням світових тенденцій науково-технологічного розвитку [1].

Якщо Україна має намір інтегруватися до європейського співтовариства, забезпечити суспільний добробут європейського рівня, то запровадження такої політики виглядає безальтернативним і на цей час має реальні передумови (інноваційний потенціал).

Відмова від інноваційної політики може призвести до консервації накопичених у країні передумов структурної деградації – оскільки стабілізаційне зростання останніх років (відновлення потенційного ВВП) не є достатнім свідченням позитивних довгострокових перспектив української економіки і підвищення її конкурентоспроможності у світовому економічному просторі.

Нами проаналізовано показники, що дають змогу охарактеризувати інноваційний потенціал України, її місце у світових економічних процесах, визначити головні тенденції і проблеми, що перешкоджають переходу до інноваційної моделі економічного розвитку.

Можливості, тривалість, конкретні шляхи переходу національної економіки до інноваційної моделі розвитку залежать від наявного у країні інноваційного потенціалу, зокрема: мережі наукових організацій; насиченості економіки науковими кадрами та освіченості робочої сили; обсягів фінансування наукової і науково-технічної діяльності; рівня інноваційної активності промислових підприємств та динаміки виробництва інноваційної продукції; наявності платоспроможного попиту на інноваційну продукцію [2].

Аналіз показників, що характеризують інноваційний потенціал України, дає змогу стверджувати, що нині країна зберігає можливість впровадження інноваційної моделі економіки. Водночас набувають стійкого характеру негативні тенденції, подальше зміцнення яких може надовго відсунути перспективу такого впровадження. Головними проблемами, що ускладнюють розвиток інновацій в Україні, є фактичне спрямування державної політики на закріплення моделі економіки, яка ґрунтується на низькотехнологічних укладах, та слабкий розвиток ринкових інституцій.

Кількісні показники, що характеризують наукову і науково-технічну діяльність в Україні, є загалом порів-

нянними з відповідними міжнародними показниками і свідчать про наявність значного, але недосконало структурованого науково-технічного потенціалу.

Результати обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2012–2014 рр. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) свідчать про те, що упродовж 2012–2014 рр. питома вага інноваційно активних підприємств становила 14,6%. Із загальної кількості обстежених підприємств 6,0% займалися технологічними інноваціями (продуктові та/або процесові), 5,1% – нетехнологічними (організаційні та/або маркетингові), 3,5% – технологічними і нетехнологічними інноваціями (табл. 1) [3].

Найвищий рівень інноваційної активності спостерігався серед підприємств переробної промисловості (19,5%). Більшість інноваційно активних промислових підприємств запроваджували технологічні інновації.

Щодо кількості і розподілу наукових організацій, то, за підсумками 2014 р., наукові дослідження і розробки в Україні виконували 1487 наукових організацій, майже дві третини наукових організацій розташовані в економічно розвинутих регіонах: Києві, Харківській, Дніпропетровській, Львівській і Донецькій областях.

Щодо наукового кадрового потенціалу, то станом на 31 грудня 2014 року в економіці України працювало 16,1 тис. докторів наук, у тому числі 11,5 тис. чоловіків і 4,6 тис. жінок. У 2014 р. диплом доктора наук отримали 847 осіб, з яких 30,6% – керівники підприємств, установ, організацій, виробничих або функціональних підрозділів; 31,8% – професори кафедр, 22,2% – доценти, 13,1% – наукові співробітники. Із загальної їхньої кількості диплом у галузі суспільних наук отримало 44,6% докторів наук, тех-

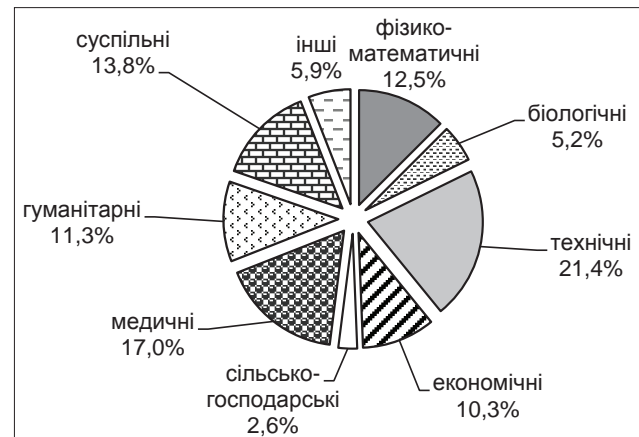

Рис. 1. Розподіл докторів наук за галузями наук станом на 31.12.2014, %

Таблиця 1

Розподіл підприємств за типами інновацій та кількістю працюючих

(відсотків)

	Обстежені підприємства, усього	З них інноваційно-активні	У тому числі запроваджували		
			технологічні інновації	технологічні та нетехнологічні інновації	нетехнологічні інновації
Усього	100,0	14,6	6,0	3,5	5,1
у т.ч. з кількістю працюючих					
до 49 осіб	100,0	11,3	4,0	2,3	5,0
50-249 осіб	100,0	19,7	9,6	4,8	5,3
250 осіб і більше	100,0	38,8	18,1	14,8	5,9

нічних – 16,3%, медичних – 14,6%, природничих – 13,1%, гуманітарних – 8,2%, сільськогосподарських – 3,2% докторів наук. Середній вік чоловіків, докторів наук, на момент отримання диплома становив 48 років, жінок – 46 років, середній час роботи над дисертацією – 8 і 7 років відповідно (рис. 1) [3].

Із загальної кількості докторів наук 95,7% мали вчене звання професора, доцента або старшого наукового співробітника. Частка докторів наук, обраних академіками та членами-кореспондентами державних академій наук, становила 5,7% (925 осіб) (рис. 2).

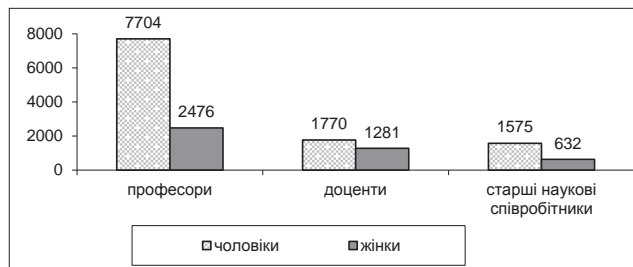

Рис. 2. Розподіл докторів наук за вченими званнями та статтю станом на 31.12.2014, осіб [3]

На 31.12.2014 47,2% докторів наук перебували на посадах керівників підприємств, установ, організацій або виробничих та інших основних підрозділів, 31,6% – на посаді професорів кафедр; понад 70% докторів працювали у вищих навчальних закладах, майже чверть з них – у науково-дослідних інститутах, їхніх філіях і відділеннях та інших наукових установах; 140 докторів наук (0,9%) – в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Середній вік докторів наук на 31.12.2014 становив 60 років, у тому числі чоловіків – 62 роки; жінок – 55 років (рис. 3).

У результаті наукової діяльності 41,1% докторів наук мали наукові праці, що вийшли у фахових виданнях, або виступали в ролі авторів (співавторів) у заявках на отримання охоронного документа на об'єкт права інтелектуальної власності. Найбільше таких докторів наук працювало в організаціях Міністерства освіти і науки України (3170 осіб), Національної академії наук України (965) і Міністерства охорони здоров'я України (624), Міністерства аграрної політики та продовольства України (369), Національної академії медичних наук України (257), Національної академії аграрних наук України (143 особи). У 2014 р. із загальної кількості докторів наук, зайнятих в економіці України, з різних причин вибуло 1348 осіб, у т.ч. 72 особи вийшли на пенсію тощо [3].

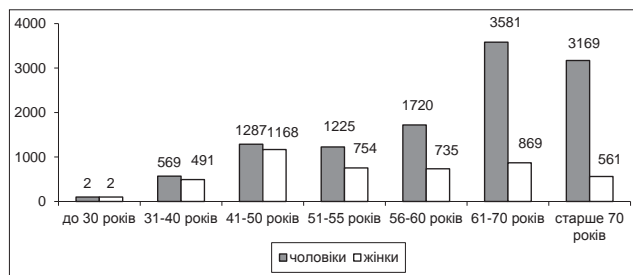

Рис. 3. Розподіл докторів наук за віком та статтю, осіб

На 31 грудня 2014 р. в економіці України працювало 86,2 тис. кандидатів наук, з яких 41,6 тис. чоловіків і 44,6 тис. жінок. У 2014 р. диплом кан-

дидата наук отримало 3948 осіб, з яких 30,3% – викладачі вищих та інших навчальних закладів, 21,4% – асистенти, 17,2% – доценти, 14,4% – наукові співробітники, 8,0% – керівники підприємств, підрозділів. Із загальної їхньої кількості диплом у галузі суспільних наук отримали 45,6% кандидатів наук, технічних – 18,0%, медичних – 11,7%, природничих – 11,1%, гуманітарних – 9,8%, сільськогосподарських – 3,9% (рис. 4).

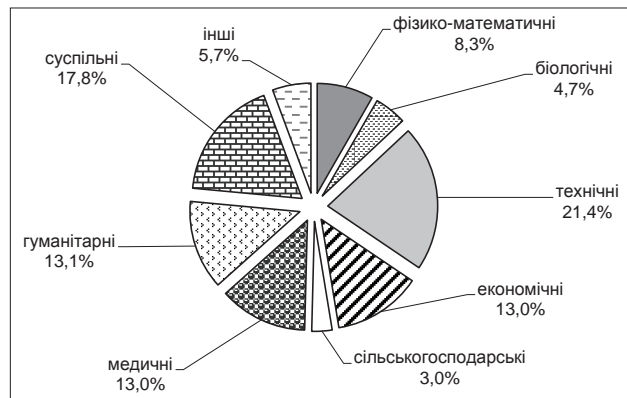

Рис. 4. Розподіл кандидатів наук за галузями наук, % [3]

Середній вік як чоловіків, так і жінок на момент отримання диплома становив 34 роки, середній час роботи над дисертацією для чоловіків – 7 років, для жінок – 6. Із загальної кількості кандидатів наук 50,1% мали вчене звання професора, доцента або старшого наукового співробітника (рис. 5).

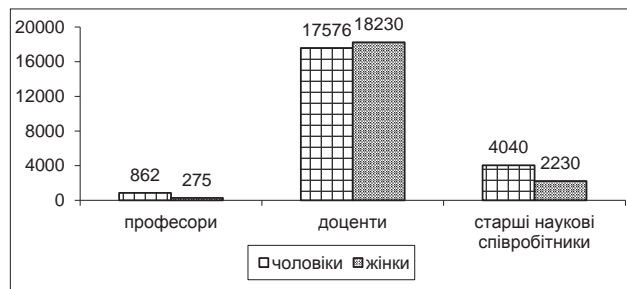

Рис. 5. Розподіл кандидатів наук за вченими званнями та статтю, осіб [3]

На 31.12.2014 майже три чверті кандидатів працювали у вищих та інших навчальних закладах, 15,5% – у науково-дослідних інститутах, їхніх філіях і відділеннях, проектно-конструкторських, проектних, проектно-технологічних організаціях, науково-виробничих об'єднаннях та інших наукових установах; 2,5% кандидатів наук працювали в органах державної влади і місцевого самоврядування.

Середній вік кандидатів наук на 31.12.2014 становив 48 років, у тому числі чоловіків – 51 рік, жінок – 44 роки (рис. 6).

У результаті наукової діяльності 31,2% кандидатів наук мали наукові праці, що вийшли у фахових виданнях, або виступали в ролі авторів (співавторів) у заявках на отримання охоронного документа на об'єкт права інтелектуальної власності. Кожен другий такий кандидат наук працював в організаціях Міністерства освіти і науки України, 8,3% – Міністерства аграрної політики та продовольства України, 7,7% – Міністерства охорони здоров'я України, 7,4% – Національної академії наук України, 2,5% –

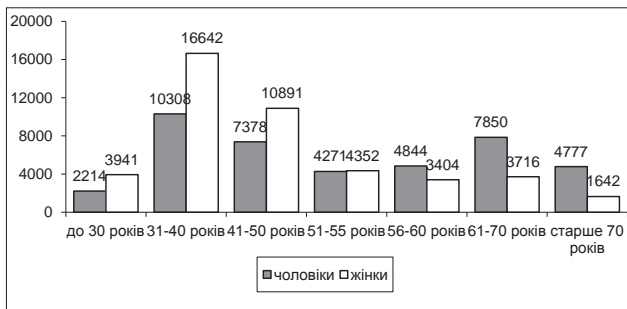

Рис. 6. Розподіл кандидатів наук за віком та статтю, осіб

Національної академії аграрних наук України, 2,2% – Міністерства внутрішніх справ України, по 1,9% – Національної академії медичних наук України й Міністерства оборони України [4].

У 2014 р. із загальної кількості кандидатів наук, зайнятих в економіці України, з різних причин вибула 8551 особа, у тому числі 513 осіб вийшли на пенсію, 306 померли, 783 отримали диплом доктора наук, 6907 вибули з інших причин, 42 кандидати наук виїхали за кордон.

Отже, на відміну від країн ЄС, де більшість вчених та інженерів, зайнятих дослідженнями й розробками, працюють у сфері виробництва, в Україні вони зосереджені переважно в науково-дослідних організаціях, де працюють і переважна частина (90,3%) докторів і кандидатів наук. Такий розподіл науковців високої кваліфікації не сприяє якісному та ефективному використанню нововведень у виробництві [5].

Висновки. Проведене дослідження розвитку інноваційного потенціалу України свідчить про збереження наукового потенціалу (насамперед, кадрового) у параметрах, порівнянних із світовими. Проте існують тенденції його скорочення, які у поєднанні з обмеженням доступності якісної освіти, критичним

станом матеріально-технічного забезпечення наукової діяльності можуть призвести до незворотних процесів руйнації вітчизняних наукових шкіл.

Структура наукових розробок свідчить про скорочення питомої ваги робіт інноваційного спрямування; зберігається практика «декларативного» патентування, що не сприяє якості наукових розробок та їх комерціалізації.

Більшість регіонів мають істотний інноваційний потенціал, який визначається рівнем наукових досліджень, ступенем кваліфікації і системою заходів підтримки інноваційного середовища. Однією з головних проблем для формування інноваційного потенціалу господарюючих суб'єктів є недостатнє державне фінансування, відсутність зарубіжних запозичень в умовах світової фінансової кризи. Для України виникла гостра необхідність адаптації економічного механізму, інструментів регулювання діяльності господарюючих суб'єктів, спрямованих на розвиток інноваційного потенціалу регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про інноваційну діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
2. Карпунь І.Н. Мотивація і стимулювання інноваційної діяльності підприємства / І.Н. Карпунь // Проблеми економіки та управління. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2011. – С. 529-533.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.
4. Щеглюк С.Д. Механізми стимулювання інноваційної діяльності і концентрації ресурсів економіки регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2009_5_1/087-093.pdf.
5. Зінь Е., Валюх А. Механізм розвитку регіональної інноваційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ashsu.org/index.php?module=pagemaster&PAGE_user_op=view_page&PAGE_id=403.